

ההתנקשות בהיידריך - ההשלכות הישירות של פעולות העונשין בעקבותיה על יהודי הפרוטקטוראט ואסירי גטו טרזיינשטאט

ד"ר מרגלית שלאין – יועצת אקדמית- בית טרזין (יוני 2010)

פרסום רב ניתן במשך השנים להתנקשות בחייו של ריינהארד היידריך בפראג ב-27 במאי 1942 ולפעולות התגמול שהושתו על הפרוטקטוראט הצ'כי ותושביו, ובמיוחד לטבח בכפר לידיצה לאחר מותו של היידריך ב-4 ביוני. ואולם, דגש מועט, אם בכלל, ניתן להשלכות הישירות של פעולות העונשין הללו על היהודים שהיו אז בפרוטקטוראט של בוהמיה ומוראביה ועל אסירי גטו טרזיינשטאט, שראוי שיפורסמו לאחר כ-70 שנה.

היידריך, היה ראש "המשרד הראשי לביטחון הרייך", מי שהוסמך על-ידי גרינג "לעשות את כל ההכנות הדרושות ... לשם ביצוע המיועד של הפתרון הסופי של השאלה היהודית", באירופה, ומי שמונה ב-24 בספטמבר 1941 על-ידי היטלר, גם כממלא-מקום הרייכספרוטקטור של בוהמיה ומוראביה, כדי שיבצע שינוי רדיקלי במדיניות הגרמנית כלפי הפרוטקטוראט.

כבר ביום הגעתו לפראג, ב-27 בספטמבר 1941, הוטל על הפרוטקטוראט משטר צבאי. ראש הממשלה אלואיס אליאש נאסר, וב-1 באוקטובר הועמד לדין בשל קשרים עם האויב בפני בית-דין של העם הגרמני. הוא הואשם בבגידה ובו ביום נדון למיתה. הנשיא ד"ר האכה אולץ להגיש את התפטרותו. אלפי אנשים נאסרו בעוון בגידה, חבלה ופשעים אחרים, ועד סוף נובמבר 1941 נדונו 342 מהם למוות ו-1,289 נמסרו לגסטאפו. צעדים מיידיים אלה נועדו להתריע כנגד כל פעולת חבלה ועל מנת לכונן שקט מוחלט בפרוטקטוראט.

מאחר שכוונתו המוצהרת של היידריך ל"טיהור הפרוטקטוראט מיהודים במשך שמונה שבועות" לא היתה בת-ביצוע, החליט על הקמתו המיידית גטו טרזיינשטאט (שנפתח בפועל ב-24 בנובמבר 1941), כמחנה ריכוז ומעבר ל-88.000 יהודי בוהמיה ומוראביה, עד לשילוחם ל"מזרח".

נוכח משטר האימים שהשליט היידריך בפרוטקטוראט התנקשו ב-27 במאי 1942 שני צנחנים צ'כים בחיי היידריך. מאז, ובפרט לאחר מותו, עורבו יהודי הפרוטקטוראט ואסירי גטו טרזיינשטאט במכלול פעולות העונשין שהטילו הגרמנים על הפרוטקטוראט:

במצוד הגדול שערך הגסטאפו בראשית חודש יוני 1942 אחרי המתנקשים בחיי היידריך, נאסרו אלפי אנשים וביניהם יהודים שירדו למחתרת. פרס של מיליון כתרם, שהובטח על-ידי הגסטאפו למי שיביא לתפיסת הקושרים, גרם לגל של הלשנות. למעלה מ-1,000 הודעות הלשנה, רובן של צ'כים, חיסלו כמעט לחלוטין את המחתרת הצ'כית על גוניה השונים. חקירות הגסטאפו הובילו למאסר של 50 איש מאנשי קבוצת

המחלת "ורשוביצה", ובהם וויטיך פוירשטיין מהנהגת 'השומר הצעיר' וישראל דוד מ'תכלת לבן'. הגברים נשלחו ל"מבצר הקטן" בטרזיינשטאט, ומשם למאוטהאוזן או לאושוויץ, ואילו הנערות שהו בגטו טרזיינשטאט עד לסתיו 1944 ונשלחו למאוטהאוזן.

הידיעות על ההתנקשות בחיי היידריך ופעולות התגמול האכזריות של הגסטאפו בנתיני הפרוטקטוראט, הגיעו לגטו טרזיינשטאט מיידית. הגטו נחרד; לרבים מאסירי הגטו היו עדיין בני-משפחה קרובים בפרוטקטוראט והם חששו לגורלם. אגון (גונדה) רדליך כתב אז ביומנו: " 28.5.1942, אטנטאט [התנקשות] על הפחה (היידריך). המצב מתוח ומרגיז מאד". חששותיהם של אסירי הגטו גברו, כשהורד דגל ה-ס"ס במפקדת המחנה לחצי התורן, ונדע כי היידריך מת.

החיפושים המוגברים שערך הגסטאפו אחרי המתנקשים כללו גם את תחום הגטו. ב"פקודת יום" מה-16 ביוני 1942 דווח על פעולת חיפוש שנעשתה בקרב אסירי הגטו. הם צוו להתייצב בקסרקטינים מ-06.00 עד 09.30 בבוקר לחתימה אישית. הוצגו בפניהם תצלומי חפצים שונים שנמצאו בקרבת מקום ההתנקשות. כל אסיר אישר בחתימתו, כי לא ראה מעולם את הילקוט, את האופניים ואת האקדח של הרוצח ותגובתו נבדקה.

על אסירים יהודים מגטו טרזיינשטאט נכפתה קבורת הנרצחים בלידיצה. ב-10 ביוני 1942 יצאה במשאית מגטו טרזיינשטאט קבוצה של 30 אסירים צעירים מצוידים באתים ובמכושים, בסיד ובכלור, מלווה בז'נדרמים, אנשי ס"ס ומפקד המחנה זיגפריד זיידל, לכפר לידיצה הבוער, כדי לקבור את גופות תושבי הכפר: 192 גברים בני 16 ומעלה, שנרצחו על-ידי הגסטאפו כפעולת נקם על מותו של היידריך.

אוטה הוסטבסקי, פראנטישק קראוס וויקטור לאש, שהיו בין האסירים שנשלחו אז ללידיצה סיפרו, לימים, על חוויותיהם המזעזעות:

במקום ההוצאה להורג, ליד הגורן, שבכפר, החלו בשעה 16.00 בכריית בור: באורך של 12 מטר, ברוחב של 9 מטר ובעומק של 3 מטר. בפקודת זיידל נצטוו לסיים את העבודה עד לשעה 06.00 בבוקר שלמחרת, באיום "שאחרת הם יכולים לשכב עם האחרים"... באור המדורות, המשיכו האסירים לחפור ללא אוכל ללא שתייה, כשהגרמנים דוחקים בהם להגביר את קצב החפירה. אלה שהעזו לנוח ספגו מהם מכות ובעיטות.

בשעה 06.00, בבוקרו של ה-11 ביוני הגיעו לעומק של 2.30 מטר. זיידל שחזר למקום בשעה זו, התרגז מאד על האסירים שלא סיימו את הכרייה ויידה בהם אבנים... בשעה 11.00 היה קבר האחים מוכן... ניתנה ההוראה להניח את המתים בקבר. עבודה זו הסתיימה בשעה 17.00. לבסוף, היה צורך לכסות את הקבר. זו

הייתה עבודה מפרכת, שנעשתה בגשם שוטף, כשהעפר נדבק לאתים. בשעה 22.00 כשחסר עוד חצי מטר לכיסוי הקבר, ניתנה הוראה להפסיק את העבודה ולהחזיר את האסירים לטרזיינשטאט. ב-13 ביוני, נשלחה קבוצת אסירים אחרת מטרזיינשטאט שסיימה את כיסויו של הקבר ואת יישור הקרקע והעלימה את שאריות הטבח.

הז'נדרמים ואנשי ה-ס"ס, המשתוללים והשתויים הכריחו את אסירי טרזיינשטאט, הבלתי מנוסים, הרעבים והמפוחדים ממראה הטבח, באיומי מוות, בבעיטות ובמכות להגיע להישג על-אנושי. זאת כאשר מסביבם בערו והתמוטטו הבתים, נשמעו התפוצצויות והאוויר היה מלא עשן ואבק, נסיבות שעוד החמירו את תנאי עבודתם. לאחר כיום וחצי, שבה הקבוצה ממוטטת מעייפות, עם ידיים מדממות ויבלות. האנשים היו אפטיים לגמרי. בפקודת זיידל אסור היה להם לספר, היכן היו ומה חוו.

ואולם חברי הקבוצה, שבטחו בזקן-היהודים יעקב אדלשטיין, הסתכנו, והפרו את צו-השתיקה. נציגיהם התייצבו בפני אדלשטיין ומטהו, ופרקו את המועקה מלבם: הם גילו את כל הזוועה שחוו בלידיצה. האנשים המזועזעים, התריסו כנגד אדלשטיין, כי יסרבו לצאת אם ייקראו פעם נוספת לפעולה דומה, "ולא אכפת להם אם יירו בכולם". הגטו, למרבה המזל, לא הועמד שנית בניסיון מר שכזה, וכוונת ההתנגדות של הצעירים לא נבחנה במבחן המציאות.

ב-10 ביוני 1942 יצא מפראג לטרזיינשטאט משלוח ובו 1,000 יהודים מערי השדה של בוהמיה, שנודע כטרנספורט עונשין, על מותו של היידריך. במשלוח זה נכללו בני המשפחה של הצעירים שהתנדבו בנובמבר 1941 לצאת אל הגטו כדי להכשירו לקבלת יהודי הפרוטקטוראט, לאחר שהובטחה להם חסינות מגירוש ל'מזרח', להם ולבני-משפחותיהם שנותרו מאחור. ואולם מיד עם הגיעו של המשלוח לבוהושוביץ, הסמוכה לטרזיינשטאט, נתקבלה הוראה שעליו להמשיך ישירות אל ה'מזרח', אל אוז'דוב שבמחוז לובלין. חלק מהמגורשים נשלחו לסוביבור וחלקם למאיידנק.

הידיעה שמשלוח זה המשיך ישירות מזרחה, פשטה בגטו מיד, וזעזעה את אסיריו, אך לא זכתה כלל לפרסום בעולם, כפי שזכה הטבח בלידיצה, ככל הנראה, משום שהעולם לא נרעש מכך שיהודים נשלחו אל מותם או מעבודות הכפיה המזוויעות שנכפו עליהם.